

DE VRIES JURISTEN

NOTITIE

EUROPEESRECHTELIJKE ASPECTEN VAN HET OP AFSTAND PLAATSEN VAN DE ORGANISATIE VAN DE WARENMARKT

Uitgebracht aan: Hoofdbedrijfschap Detailhandel

Auteurs: Hoofdstuk 1:
Mw. mr. M.G.J. van der Velden, AKD
Mr. J.P. Toussaint, De Vries Juristen

Hoofdstuk 2:
Mw. mr. M.G.J. van der Velden, AKD

Hoofdstuk 3:
Mr. J.P. Toussaint, De Vries Juristen

AKD is een handelsnaam van AKD Prinsen Van Wijmen bvba, RPR Brussel, BTW nr. BE 0463.349.796. Alle diensten en (andere) werkzaamheden worden verricht uit hoofde van een overeenkomst van opdracht met AKD Prinsen Van Wijmen bvba. Op de overeenkomst zijn, onder uitsluiting van enige andere algemene voorwaarden, de algemene voorwaarden van toepassing waarin onder meer een beperking van de aansprakelijkheid is opgenomen. Iedere aansprakelijkheid is beperkt tot het bedrag van het eigen risico. Op verzoek worden de algemene voorwaarden kosteloos toegezonden. Zij kunnen ook worden geraadpleegd op www.akd.eu.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 2 van 23

HOOFDSTUK 1: INLEIDING EN VRAAGSSTELLING

1.1 Inleiding

In deze notitie wordt ingegaan op de Europeesrechtelijke aspecten van de organisatie van de wekelijkse warenmarkt in gemeenten naar aanleiding van de mogelijke modellen voor het door een derde laten organiseren van de weekmarkt, zoals verwoord in de presentatie 'Organisatie van de warenmarkt op afstand: juridische aspecten in het kader van de bijeenkomsten 'De markt van morgen' van november 2010 (hierna: '*de presentatie*'). Dit wordt behandeld in hoofdstuk 2 van deze notitie. In dat hoofdstuk staan de algemene regels en beginselen die voor alle drie de modellen gelden, toegelicht. Daarna wordt in hoofdstuk 3 nader ingegaan op Model 2 (het één-vergunningstelsel in relatie tot de Dienstenrichtlijn).

1.2 Geschetste modellen

In de presentatie is een drietal modellen geschetst. De modellen zijn hierna opgenomen. Hoewel ieder van de modellen aanbestedingsrechtelijk iets anders zal worden beoordeeld, spelen bij alle drie de modellen vragen over de reikwijdte van de transparantieverplichting en de wijze waarop daar invulling aan kan worden gegeven.

1.3 Checklists

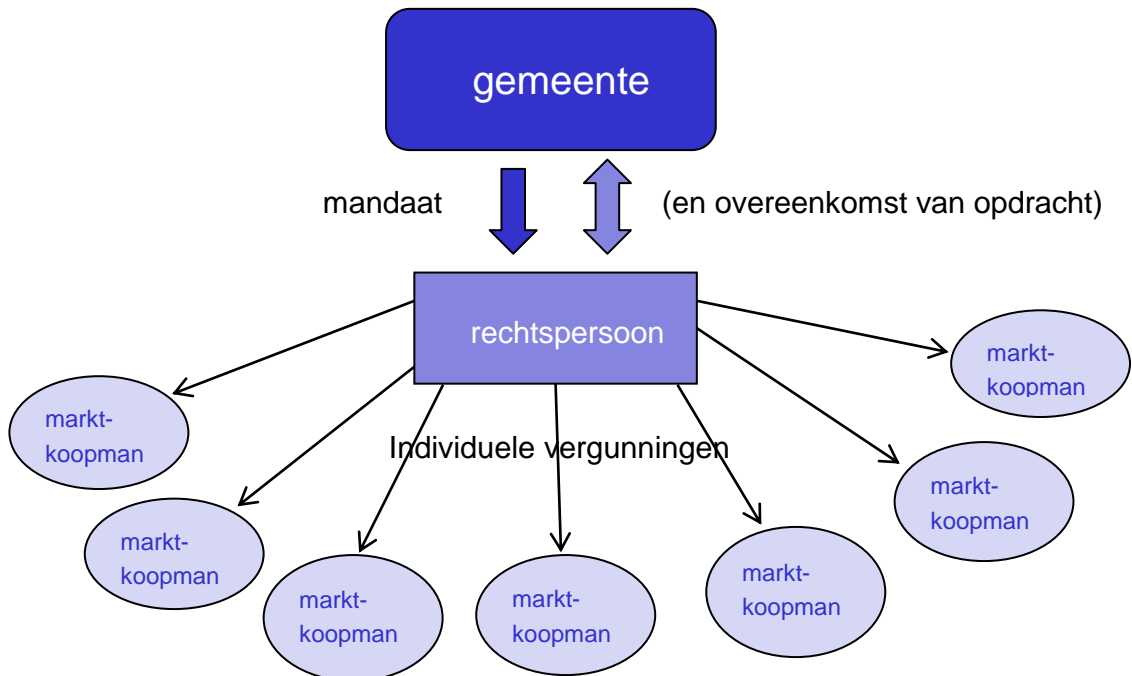
In deze notitie zijn twee checklists opgenomen. Deze checklists bevatten een aantal vragen die kunnen helpen om te bepalen hoe de gemeente het beste kan handelen bij het op afstand plaatsen van de warenmarkt. De eerste checklist is te vinden in paragraaf 2.4 en geldt voor alle drie de modellen.

De tweede checklist is opgenomen in paragraaf 3.4 en is *aanvullend* op de checklist in paragraaf 2.4. Deze tweede checklist is bedoeld voor gemeenten die kiezen voor het verlenen van één vergunning aan een organisatie (model 2).

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 3 van 23

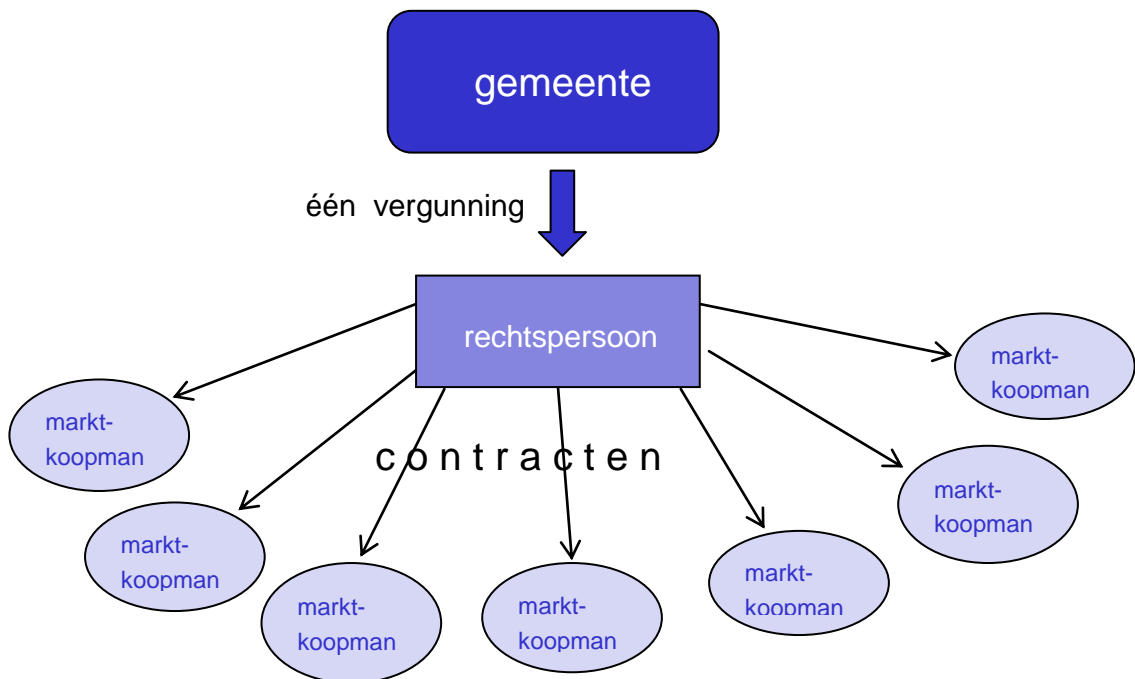
- Model 1: Individuele vergunningverlening mandaatvariant (gemeente verleent mandaat en sluit overeenkomst van opdracht met een van haar losstaande rechtspersoon die vervolgens individuele vergunningen aan de marktcoopliden verleent).

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 4 van 23

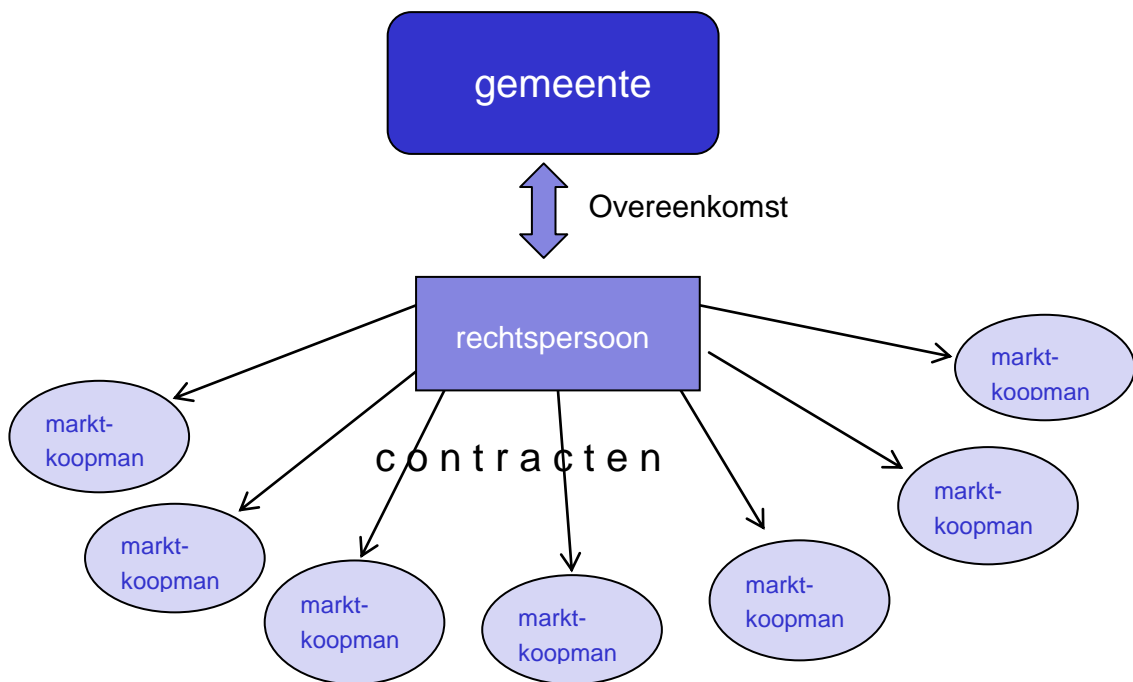
- Model 2: Vergunning aan één organisatie (gemeente verleent een vergunning aan een van haar losstaande rechtspersoon die vervolgens overeenkomsten met de marktcoopliden sluit).

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 5 van 23

- Model 3: Stelsel zonder vergunningen (gemeente sluit overeenkomst met een van haar losstaande rechtspersoon die vervolgens overeenkomsten met de marktcoopliden sluit).

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 6 van 23

HOOFDSTUK 2: AANBESTEDINGSRECHTELIJKE EN STAATSSTEUNRECHTELIJKE AANDACHTSPUNTEN BIJ DE MODELLEN

2.1 Algemeen juridisch kader

1. Gemeenten zijn bevoegd om jaarmarkten of gewone marktdagen in te stellen op grond van artikel 160 lid 1 sub h Gemeentewet. Indien een gemeente wenst deze bevoegdheid uit te besteden aan een andere rechtspersoon, dient zij daarbij rekening te houden met verschillende bepalingen die kunnen nopen tot het in acht nemen van een transparantieplichting, ongeacht of de gemeente wenst te gaan aanbesteden of vergunningen te verlenen.

Aanbestedingsrecht

2. De sleutelbegrippen voor de toepasselijkheid van het aanbestedingsrecht (Aanbestedingsrichtlijn 2004/18 en Bao¹) zijn: (a) een aanbestedende dienst; (b) een overheidsopdracht en (c) de drempelwaarde. Indien aan deze drie begrippen wordt voldaan, dient in beginsel een overheidsopdracht te worden aanbesteed.
3. Uitgezonderd van het aanbestedingsrecht is een concessie voor diensten. Een concessie voor diensten heeft dezelfde kenmerken als een overheidsopdracht voor diensten, met uitzondering van het feit dat de tegenprestatie bestaat uit het recht de dienst te exploiteren. Kenmerkend element van een concessie is dat het exploitatierisico overwegend ligt bij de concessiehouder.

Algemene beginselen van het aanbestedingsrecht

4. De Aanbestedingsrichtlijn 2004/18/EG (en het Bao) is niet van toepassing op sommige overheidsopdrachten, bijvoorbeeld niet op overheidsopdrachten beneden een bepaalde drempelwaarde of op concessies voor diensten. Het transparantiebeginsel is echter wel van toepassing op deze overheidsopdrachten en concessies, indien deze opdrachten een 'bepaald grensoverschrijdend belang' hebben. Met andere woorden, ook voor overheidsopdrachten met een grensoverschrijdend belang die niet hoeven te worden aanbesteed, geldt een verplichting tot transparantie.
5. De Europese Commissie (hierna: 'Commissie') heeft in een Interpretatieve Mededeling aangegeven hoe deze transparantieplichting moet worden ingevuld voor deze opdrachten (Interpretatieve Mededeling inzake het plaatsen van opdrachten die niet of slechts gedeeltelijk onder de richtlijnen inzake overheidsopdrachten vallen, 2006/C

¹ Besluit aanbestedingsregels voor overheidsopdrachten.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 7 van 23

179/02). Het is volgens de Commissie "...niet voldoende contact op te nemen met een aantal potentiële inschrijvers" (paragraaf 2.1.1 Interpretatieve Mededeling). Met een dergelijke aanpak kan discriminatie volgens de Commissie niet worden uitgesloten. Er kan enkel worden voldaan aan de eisen voor een passende mate van openbaarheid, indien een voldoende toegankelijke aankondiging wordt geplaatst. Inmiddels heeft het Gerecht van het Hof van Justitie bevestigd dat een passende mate van openbaarheid inhoudt: het plaatsen van een voorafgaande aankondiging (voor de gunning), zonder echter een bepaald medium of publicatiemiddel voor te schrijven.²

6. Het is op dit moment – in de jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie - niet precies duidelijk wanneer wordt voldaan aan het criterium 'duidelijk grensoverschrijdend belang'. Argumenten voor het aannemen van een 'duidelijk grensoverschrijdend belang', zijn bijvoorbeeld; (1) een hoog bedrag gecombineerd met de plaats van uitvoering (dicht bij de grens) of (2) buitenlandse (bijvoorbeeld Duitse of Belgische) ondernemingen zouden geïnteresseerd kunnen zijn in deze opdracht, omdat zij in staat zijn de opdracht uit te voeren.

Dienstenrichtlijn

7. In principe heeft het transparantiebeginsel slechts betrekking op overheidsopdrachten in het Europese aanbestedingsrecht, zowel opdrachten onder de Aanbestedingsrichtlijn als opdrachten die daarbuiten vallen. Echter, door de invoering van de Dienstenrichtlijn geldt het Europese transparantiebeginsel ook bij het verlenen van vergunningen aan dienstverleners.³ Vergunningsvoorwaarden dienen vooraf bekend te worden gemaakt en transparant te zijn. Tevens moet bij schaarse vergunningen een selectie worden gemaakt uit het aantal gegadigden volgens een transparante selectieprocedure. Hierop zal nader worden ingegaan in Hoofdstuk 3 van deze notitie.

Algemene beginselen van behoorlijk bestuur

8. Voorts is er – los van het aanbestedingsrecht en de Dienstenrichtlijn – een tendens gaande die ertoe leidt dat de algemene beginselen van behoorlijk bestuur meebrengen terughoudend te zijn met één op één transacties. Uit een tweetal uitspraken blijkt dat terughoudendheid op zijn plaats kan zijn. Er kan aanleiding zijn om aan te nemen dat de vraag gesteld zou moeten worden: zijn er redenen om aan te nemen dat er meer partijen geïnteresseerd zijn?⁴ Indien het antwoord positief is, kan een transparante procedure waaraan alle eventuele gegadigden kunnen deelnemen geïndiceerd zijn.

² Zie Arrest HvJ EU d.d. 20 mei 2010, Commissie/Duitsland, zaak T-258/06.

³ Richtlijn 2006/123/EG d.d. 12 december 2006 betreffende diensten op de interne markt, PB L376/36.

⁴ Voorzieningenrechter Arnhem LJN: BN9729 en College van Beroep voor het bedrijfsleven LJN: BI 6466.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 8 van 23

9. Dat is slechts dan niet het geval indien er aanwijsbare en objectieve redenen zijn die meebrengen dat een gemeente zonder schending van het gelijkheidsbeginsel en zorgvuldigheidsbeginsel met één partij zaken kan doen. Voornoemde ontwikkeling staat nog in de "kinderschoenen". Toch is van belang om dit in het oog te houden. Voor een uitgebreidere verhandeling over dit onderwerp kunt u de een annotatie van Mr. Gruppen en Mr. de Groot via onderstaande link raadplegen:
[http://www.akd.nl/media/525841/transparantie_op_grond_van_het_zorgvuldigheidsbeginsel_\(bouwrecht_jan_2011\).pdf](http://www.akd.nl/media/525841/transparantie_op_grond_van_het_zorgvuldigheidsbeginsel_(bouwrecht_jan_2011).pdf)

Staatssteunrecht

10. Artikel 107 Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (hierna ook: 'VwEU') verbiedt het verlenen van staatssteun zonder voorafgaande goedkeuring van de Europese Commissie. Er is sprake van onrechtmatige staatssteun indien aan de volgende vier cumulatieve voorwaarden wordt voldaan:
- (1) de overheid verschaft een voordeel, in welke vorm dan ook;
 - (2) dit voordeel wordt direct of indirect bekostigd uit overheidsmiddelen;
 - (3) hierdoor worden een of meer ondernemingen of branches begunstigd;
 - (4) hierdoor wordt de mededinging vervalst of dreigt te worden vervalst en wordt de handel tussen de lidstaten (potentieel) beïnvloed.
11. Als aan één of meer voorwaarden niet is voldaan, is geen sprake van staatssteun. Indien aan de eerste drie voorwaarden is voldaan, dient een steunmaatregel bij de Europese Commissie (hierna ook: 'Commissie') te worden gemeld. De Commissie beoordeelt bij een steunmaatregel of al dan niet sprake kan zijn van beïnvloeding van interstatelijke handel.
12. Staatssteun kan in allerlei vormen voorkomen, bijvoorbeeld subsidies en het gratis laten gebruiken van de gemeentelijke grond voor commerciële doeleinden, of eventuele dienstverlening (bijvoorbeeld het laten opruimen van het marktafval) die de gemeente tegen te lage prijzen (of zelfs gratis) aanbiedt. Staatssteun kan aan de orde zijn bij zowel concessies, als vergunningen. De maatregel wordt niet getoetst op de vorm, maar op het effect dat het met zich meebrengt. Het effect van de maatregel mag niet zijn het financieel bevoordelen van een onderneming waardoor concurrentievervalsing ontstaat.
13. Ook het verlenen van het recht om de grond te gebruiken tegen niet-marktconforme voorwaarden, kan staatssteun zijn⁵. Dit kan op verschillende manieren worden ondervangen:

⁵ Wellicht ten overvloede, in beginsel is het wetsvoorstel Markt en Overheid (Kamerstukken 31354) niet van toepassing op de organisatie van de warenmarkt volgens drie modellen.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 9 van 23

- (1) ofwel de gemeente zoekt aansluiting bij de Mededeling van de Commissie betreffende staatssteunelementen bij de verkoop van gronden en gebouwen door openbare instanties⁶ en laat de waarde van het mogen gebruiken van de grond taxeren door een onafhankelijke taxateur en vraagt de daaruit voortvloeiende waarde als betaling voor het mogen gebruiken van de gemeentelijke grond;
- (2) ofwel de gemeente organiseert een soort 'aanbestedingsprocedure' waarin het gratis ter beschikking stellen van de grond door de gemeente één van de uitgangspunten is waarop die uitvraag gebaseerd is en waarop al degenen die geïnteresseerd zijn om de concessie te verkrijgen, kunnen aanbieden. Deze aanbestedingsprocedure hoeft niet gehouden te worden conform de regels uit het Bao, maar moet wel de algemene beginselen (transparantie, gelijke behandeling, wederzijdse erkenning en proportionaliteit) in acht genomen worden. Dit wil zeggen dat de procedure aan iedere belangstellende de kans moet bieden zich tijdig te melden om mee te dingen naar de concessie. Dit betekent, dat het voornemen tot concessie-/opdrachtverlening op een algemeen toegankelijke manier wordt openbaargemaakt (bijvoorbeeld via het daartoe bestemde gedeelte op de gemeentelijke website en/of via www.aanbestedingskalender.nl, dat redelijke termijnen en eisen en wensen worden gehanteerd (die ook duidelijk vermeld zijn in de aankondiging en de overige stukken die belangstellenden ontvangen als zij zich tijdig melden) en dat de beoordeling ook plaatsvindt overeenkomstig de aangekondigde eisen en wensen.

2.2 Modellen geanalyseerd in het licht van de aanbestedingsregels en staatssteun

1. Artikel 1 lid 2 sub a Richtlijn 2004/18 (in Nederland geïmplementeerd in het Bao) bepaalt:

"Overheidsopdrachten zijn schriftelijke overeenkomsten onder bezwarende titel die tussen een of meer ondernemers en een of meer aanbestedende diensten zijn gesloten en betrekking hebben op de uitvoering van werken, de levering van producten of de verlening van diensten in de zin van deze richtlijn".

2. Artikel 1 lid 4 Richtlijn 2004/18 vermeldt de definitie van een concessieovereenkomst voor diensten:

"een overeenkomst met dezelfde kenmerken als een overheidsopdracht voor diensten met uitzondering van het feit dat de tegenprestatie voor de te verlenen"

⁶ Publicatieblad Nr. C 209 van 10/07/1997 blz. 0003 – 0005.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 10 van 23

diensten bestaat hetzij uit uitsluitend het recht de dienst te exploiteren, hetzij uit dit recht, gepaard gaande met een prijs."

3. Kenmerkend voor de concessieovereenkomst is, dat het exploitatierisico niet bij de gemeente ligt, maar bij de exploitant.
4. Voor alle drie de modellen geldt, dat waarschijnlijk geen sprake zal zijn van een overheidsopdracht, omdat de bedoeling van het op afstand plaatsen van de weekmarkten is om de risico's van de exploitatie bij de exploitant of de vergunninghouder te leggen in plaats van bij de gemeente.
5. Voor model 2 geldt, dat er enkel een vergunning wordt verleend. Omdat dit geen overeenkomst is, valt model 2 strikt genomen niet onder de definities van het aanbestedingsrecht. Desondanks bestaat het risico dat derden betogen dat vergunningverlening toch dient te worden aangemerkt als een schriftelijke overeenkomst, omdat een vergunning op aanvraag wordt verleend en dus via een soort tweezijdige instemming tot stand komt.⁷
6. Voor de modellen 1 en 3 geldt, dat deze aangemerkt kunnen worden als concessieovereenkomsten voor diensten, aangezien sprake zal zijn van een overeenkomst tussen een gemeente en een exploitant, waarbij de exploitant het recht en de plicht krijgt te zorgen voor de exploitatie van de weekmarkt en daar ook de risico's voor draagt.
7. Hoewel het Bao niet op dit soort overeenkomsten en vergunningen van toepassing is, dienen de algemene beginselen van aanbestedingsrecht (gelijke behandeling, transparantie, wederzijdse erkenning en proportionaliteit) toch in acht genomen te worden, indien sprake is van een duidelijk grensoverschrijdend belang. Daarnaast nopen ook andere Europese regels (bijvoorbeeld de staatssteunregels en de Dienstenrichtlijn) er toe om transparant te handelen. Dit is ook toegelicht onder het 'Algemeen juridisch kader'.

2.3 Aandachtspunten

1. Gelet op het hiervoor geschetste algemene kader verdienen in elk geval de volgende

⁷ Ook de Europese Commissie is blijkens voetnoot 52 (p. 20) van haar "Groenboek over publiek-private samenwerking en het gemeenschapsrecht inzake overheidsopdrachten en concessieovereenkomsten" van mening dat de beginselen van het aanbestedingsrecht wel van toepassing zijn wanneer een taak wordt toevertrouwd door middel van een eenzijdige rechtshandeling (bv. een wet of een bestuursbesluit). Deze stelling van de Europese Commissie is nog niet door het Hof van Justitie van de EG getoetst, maar brengt dus wel een risico met zich mee, dat ook vergunningverlening aan de algemene beginselen van aanbestedingsrecht zal worden getoetst.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 11 van 23

risico's uit aanbestedingsrechtelijk en staatssteunrechtelijk oogpunt de aandacht:

- Het risico dat sprake is van grensoverschrijdend belang. Dit risico is groter naar mate een gemeente dicht bij de grens gelegen is. Het valt immers niet uit te sluiten dat bedrijven uit Duitsland of België (of een ander land) Nederlandstalig personeel zullen kunnen bieden.
 - De tendens die zichtbaar is in de jurisprudentie om een plicht tot transparantie aan te nemen op grond van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur bij één op één transacties.
 - Het gesignaleerde staatssteunrisico, indien de gemeente bepaalde diensten verleent of bijvoorbeeld de grond ter beschikking stelt tegen te lage (lees: niet-marktconforme) prijzen.
2. Gelet op het bovenstaande is het aan te raden om toch een aankondiging te doen op een algemeen toegankelijk wijze door (bijvoorbeeld via www.aanbestedingskalender.nl of via de daarvoor bestemde rubriek op de gemeentelijke website) een aankondiging te plaatsen gedurende ten minste enkele weken en geïnteresseerden middels die aankondiging uit te nodigen om hun interesse in het verkrijgen van de concessie/vergunning kenbaar te maken. In die aankondiging dient bijvoorbeeld ook aangegeven te worden, welke middelen en diensten de gemeente ter beschikking stelt ten behoeve van de concessie/vergunning. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het ter beschikking stellen van de gronden, eventuele afvalophaaldiensten/opruimdiensten naderhand, etc. Vervolgens kan tussen de partijen die zich tijdig gemeld hebben een soort aanbestedings- of beoordelingsprocedure worden gehouden, zie hiervoor de opmerkingen in randnummer 13, onder (2). Door op deze manier te handelen wordt transparant gehandeld en krijgen belangstellenden gelijke kansen. Tevens is het een goed argument om te stellen, dat geen sprake is van staatssteun. De middelen en diensten die de gemeente ter beschikking stelt ten behoeve van de concessie/vergunning hebben dan immers onderdeel gevormd van voor eenieder toegankelijke procedure, zodat de markt heeft kunnen aangeven wat de marktconforme inhoud (namelijk de voorwaarden waartegen de marktpartijen bereid zijn om de weekmarkt te exploiteren) van de concessie/vergunning is.

2.4 Checklist

In deze paragraaf is een aantal vragen geformuleerd die kunnen helpen om te bepalen hoe de gemeente het beste kan handelen bij het op afstand plaatsen van de warenmarkt. Deze 'checklist' geldt voor alle drie de modellen.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 12 van 23

Indien de gemeente kiest voor het verlenen van één vergunning aan een organisatie (model 2), dan is, *aanvullend* op de onderstaande 'checklist', in paragraaf 3.4, een specifiek op model 2 toegesneden checklist opgenomen.

Onderstaand de lijst van vragen die op alle modellen van toepassing is:

- 1) Welk model kiest de gemeente?
- 2) Is de duur van de vergunning of concessie niet zodanig, dat zij bijvoorbeeld te kort is om aantrekkelijk te zijn voor de exploitant om de nodige investeringen te doen, ofwel is de duur zodanig lang, dat de flexibiliteit om in te spelen op eventuele (beleids)ontwikkelingen aanmerkelijk vermindert of de markt te lang wordt afgesloten om met nieuwe ideeën en oplossingen te komen?

Indien de gemeente besluit om transparant te handelen:

- 3) Plaatst de gemeente een aankondiging van haar voornemen om een concessie of een vergunning te verlenen op een algemeen toegankelijke wijze door (bijvoorbeeld via www.aanbestedingskalender.nl of via de daarvoor bestemde rubriek op de gemeentelijke website) gedurende ten minste enkele weken en nodigt zij geïnteresseerden middels die aankondiging uit om hun interesse in het verkrijgen van de concessie/vergunning kenbaar te maken?
- 4) Hanteert de gemeente heldere, objectieve criteria om te beoordelen wie van de geïnteresseerden die zich tijdig gemeld hebben de concessie/vergunning krijgt en zijn die criteria relevant voor en staan zij in verhouding tot hetgeen de concessiehouder/vergunninghouder zal moeten (kunnen) doen?
- 5) Houdt de gemeente met haar eisen- en wensenpakket voldoende rekening met hetgeen voor eventuele exploitanten mogelijk is?

Indien de gemeente besluit om geen aankondiging te plaatsen:

- 6) Heeft de gemeente duidelijk gemotiveerd waarom zij van mening is dat geen sprake is van grensoverschrijdend belang?
Besteed hierbij aandacht aan aspecten zoals:
 - Hoeveel procent van de bezoekers van de weekmarkt in uw gemeente zijn afkomstig uit het buitenland?
 - Hoeveel procent van de marktkoopliden op uw weekmarkten zijn afkomstig uit het buitenland, of staan zelfs ook wel eens in het buitenland op een markt?
 - In hoeverre zijn er partijen in het buitenland al ervaring hebben met de exploitatie van weekmarkten en dat ook in uw gemeente zouden willen en/of

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 13 van 23

kunnen doen?

- 7) Heeft de gemeente duidelijk gemotiveerd waarom zij aan deze partij de concessie/vergunning verleent in plaats van concessieverlening/vergunningverlening open te stellen voor mededinging?
- 8) Op welke wijze heeft de gemeente geborgd, dat zij geen niet-marktconforme voordelen verstrekt aan de concessiehouder/vergunninghouder?
- 9) Heeft de gemeente dit alles ook onderbouwd in haar dossier vastgelegd?

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 14 van 23

HOOFDSTUK 3: MODEL 2 NADER BEZIEN: HET EEN-VERGUNNINGSTELSEL IN RELATIE TOT DE DIENSTENRICHTLIJN

3.1 Inleiding

1. Dit hoofdstuk gaat nader in op Model 2. Dit model ziet op het verstrekken van één vergunning door het bestuursorgaan aan een rechtspersoon voor het organiseren van de warenmarkt (hierna: het éénvergunningstelsel). Deze rechtspersoon sluit vervolgens contracten af met marktcoöplieden.

In de vorige hoofdstukken zijn de onderwerpen aanbesteding en staatssteun aan bod gekomen.⁸ In dit hoofdstuk wordt het éénvergunningstelsel gezien in relatie tot de Dienstenrichtlijn.

Na een beschrijving van de belangrijkste aspecten van de Dienstenrichtlijn (het juridisch kader, paragraaf 3.2), zal het éénvergunningstelsel op hoofdlijnen worden besproken in het licht van de Dienstenrichtlijn⁹ (paragraaf 3.3). In paragraaf 3.4 is een checklist opgenomen.

3.2 Algemeen juridisch kader

Dienstenrichtlijn

2. De toepasselijkheid van de Dienstenrichtlijn op een regeling, in casu de marktverordening, wordt bepaald door twee factoren: (a) er moet sprake zijn van een dienst of dienstverlener, en (b) de eis, in casu het vergunningstelsel, moet zich specifiek richten tot deze dienst of dienstverlener. In dat geval moet de marktverordening in overeenstemming zijn met de Dienstenrichtlijn.
3. Het organiseren van de markt is een dienst in de zin van de Dienstenrichtlijn. Artikel 50 van het EG-verdrag definieert een dienst namelijk als volgt:

"Dienstverrichtingen of handelingen welke gewoonlijk tegen betaling geschieden. De vergoeding vormt de economische tegenprestatie voor de betrokken dienst, ongeacht de directe of indirecte voorwaarden voor de financiering van de dienst."

Het verdienmodel van de rechtspersoon, die de markt gaat organiseren, is gelegen in de contracten die deze rechtspersoon afsluit met de marktcoöplieden.

⁸ Staatssteunrecht kan betrekking hebben op zowel concessies, als vergunningen; zie paragraaf 2.1, onder Staatssteunrecht, nrs. 10-13.

⁹ De Dienstenrichtlijn is in Nederland geïmplementeerd in de Dienstenwet.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 15 van 23

Tevens is er sprake van een eis die zich rechtstreeks en specifiek richt tot de dienstverlener. Alvorens een rechtspersoon de dienst, het organiseren van de markt, mag verrichten, zal deze namelijk een vergunning moeten verkrijgen. Deze vergunning kan worden aangemerkt als een eis in de zin van de Dienstenrichtlijn. Derhalve valt de marktverordening met daarin het éénvergunningstelsel onder de toepassing van de Dienstenrichtlijn.

Vergunningstelsel

4. De Dienstenrichtlijn bepaalt dat in algemene zin de toegang tot de dienstenmarkt in beginsel niet mag worden beperkt. Een vergunningstelsel is een voorbeeld van een dergelijke beperking. Indien er een vergunningstelsel wordt ingevoerd dat een dienstverlener specifiek raakt, moet dit stelsel aan bepaalde criteria voldoen. Het gaat om de volgende criteria.
5. Ten eerste: het vergunningstelsel mag niet discrimineren tussen rechtspersonen uit verschillende lidstaten van de Europese Unie. Dit betekent (1) dat alle rechtspersonen, ongeacht de lidstaat waar zij vandaan komen, een vergunning aan moeten vragen om de dienst te verlenen en (2) dat alle rechtspersonen ook de mogelijkheid hebben om een vergunning aan te vragen om de dienst te verlenen.
6. Ten tweede moet een vergunningstelsel noodzakelijk zijn: het moet als doel hebben om het algemeen belang te dienen. Hierbij wordt in de Dienstenrichtlijn onderscheid gemaakt tussen een dienstverlener die is gevestigd op het grondgebied van een lidstaat of zich hier wil vestigen (de vrijheid van vestiging) en een dienstverlener die vanuit de ene lidstaat een dienst verricht op het grondgebied van een andere lidstaat (het vrije verkeer van diensten).
7. Een dienstverlener die zich in een (andere) lidstaat wil vestigen (of al is gevestigd) om een dienst uit te oefenen, mag in beginsel niet worden beperkt door een vergunningstelsel, tenzij de lidstaat hiervoor een 'dwingende reden van algemeen belang' heeft. Dit begrip is door het Hof van Justitie van de EU ontwikkeld in haar jurisprudentie. Het kan bijvoorbeeld gaan om het beschermen van de openbare orde, het milieu en de volksgezondheid. Dit is echter geen limitatieve lijst.¹⁰
8. Een dienstverlener die grensoverschrijdend een dienst wil verrichten, mag in beginsel op geen enkele manier worden beperkt door eisen van het bevoegd gezag (dus ook niet door een vergunningstelsel), tenzij de lidstaat de beperking kan rechtvaardigen

¹⁰ Andere voorbeelden van 'dwingende redenen van algemeen belang' zijn: openbare veiligheid, staatsveiligheid, volksgezondheid, handhaving van het financiële evenwicht van het sociaalzekerheidsstelsel, bescherming van consumenten, afnemers van diensten en werknemers, eerlijkheid van handelstransacties, fraudebestrijding, bescherming van het milieu en het stedelijk milieu, diergezondheid.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 16 van 23

om redenen van openbare orde, openbare veiligheid, de volksgezondheid of de bescherming van het milieu. Dit is nadrukkelijk wel een limitatieve lijst, die zo opgenomen is in artikel 16, eerste lid, van de Dienstenrichtlijn. Indien een lidstaat eisen stelt die onder dit artikel vallen, moeten deze eisen worden genotificeerd (aangemeld bij de Europese Commissie). Hier wordt later op teruggekomen.

9. De Dienstenrichtlijn kan erg verwarrend zijn, waar het gaat om het onderscheid tussen de begrippen 'eis', 'vergunningstelsel' en 'vergunningvoorwaarde' in de zin van de richtlijn. Een 'eis' is - kort gezegd - iedere beperking van een dienstverlener die voortvloeit uit publiekrechtelijke regelgeving. Het 'vergunningstelsel' is een voorbeeld van een eis, maar met 'vergunningstelsel' worden specifiek die procedures bedoeld, waarbij de dienstverlener toestemming moet krijgen van de overheid om een dienst te verrichten (in casu: een vergunning voor het organiseren van de markt). Oftewel: zonder vergunning mag men in dit geval geen markt organiseren. De 'vergunningvoorwaarde' is ook een voorbeeld van een eis, maar hiermee wordt specifiek een voorwaarde bedoeld waaraan de dienstverlener moet voldoen, alvorens toestemming (in casu: de vergunning) te verkrijgen.
10. Resumerend: voor de vrijheid van vestiging geldt dat vergunningstelsels in beginsel verboden zijn, tenzij... Voor het vrije verkeer van diensten geldt dat alle eisen in beginsel verboden zijn, tenzij...
11. Als derde en laatste eis geldt het volgende. Zowel een vergunningstelsel dat de vrijheid van vestiging beperkt, als een eis (waaronder dus ook begrepen een vergunningstelsel) die het vrije verkeer van diensten beperkt, dient te allen tijde noodzakelijk te zijn om het doel, te weten het beschermen van de genoemde belangen, te behalen. Met andere woorden, indien het algemeen belang op een andere manier kan worden beschermd, zonder de dienstverlener in haar vrijheid te beperken, moet de overheid voor die voor de dienstverlener minder belastende oplossing kiezen.
12. Indien een vergunningstelsel aan de bovenstaande eisen voldoet, (1) het stelsel discrimineert niet tussen dienstverleners, (2) het stelsel dient het algemeen belang en (3) er is geen andere, minder ingrijpende manier om het algemeen belang te dienen, dan voldoet het stelsel aan het bepaalde in de Dienstenrichtlijn.

Selectieprocedure

13. Er is in dit model sprake van een zogenaamde 'schaarse vergunning' zoals bedoeld in artikel 12 van de Dienstenrichtlijn. Dit betekent dat er slechts een beperkt aantal vergunningen beschikbaar is voor een activiteit. De richtlijn geeft aan dat de selectieprocedure die leidt tot de verlening van een dergelijke schaarse vergunning, onpartijdig en transparant moet zijn, met inbegrip van met name een toereikende bekendmaking van de opening, uitvoering en afsluiting van de procedure. Er is in de

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 17 van 23

Dienstenrichtlijn geen medium of publicatiemiddel voorgeschreven. Op gemeenteniveau kan worden gedacht aan een regionaal huis- aan huisblad en een aankondiging op een daartoe bestemd gedeelte van de website van de gemeente.

14. Bij de selectie van de aanvragers van de schaarse vergunning, mag het bestuursorgaan rekening houden met overwegingen die betrekking hebben op de volksgezondheid, de doelstellingen van het sociaal beleid, de gezondheid en de veiligheid van werknemers of zelfstandigen, de bescherming van het milieu, het behoud van het cultureel erfgoed en andere dwingende redenen van algemeen belang.
15. Waar het de inhoudelijke beoordeling betreft van de aanvragen, bepaalt de Dienstenrichtlijn het één en ander over de eisen (waaronder begrepen vergunningvoorwaarden; zie nr. 9) die aan dienstverleners mogen worden gesteld. Hierbij wordt weer een onderscheid gemaakt tussen vrijheid van vestiging (dus: dienstverleners die zich in een (andere) lidstaat vestigen of hier reeds gevestigd zijn, zie nrs. 16-18) en het vrije verkeer van diensten (dus: dienstverleners die zich niet in de andere lidstaat vestigen, maar vanuit hun eigen lidstaat diensten verlenen in een andere lidstaat, zie nrs. 19-20).

Selectieprocedure in relatie tot vrijheid van vestiging

16. Voor de dienstverlener die is *gevestigd*, of zich wil *vestigen* op het grondgebied van de lidstaat, geldt op basis van artikel 10 van de richtlijn, dat het vergunningstelsel criteria moet bevatten, die beletten dat het bestuursorgaan de aanvragen op een willekeurige wijze beoordeelt. De voorwaarden om een vergunning te verkrijgen (de vergunningvoorwaarden; zie nr.10), moeten daarom non-discriminatoir, duidelijk en ondubbelzinnig, objectief en transparant zijn. Tevens moeten de gestelde voorwaarden gerechtvaardigd zijn vanwege een dwingende reden van algemeen belang. Daarnaast moeten deze voorwaarden in verhouding staan tot dit belang en vooraf openbaar bekend worden gemaakt.
17. Voorts geldt, dat lidstaten bepaalde eisen niet mogen stellen (zogenaamde 'verboden eisen'). Deze verboden eisen zijn limitatief opgesomd in artikel 14 van de Dienstenrichtlijn. De belangrijkste zijn:
 - a) discriminerende eisen die direct of indirect verband houden met de nationaliteit of, voor ondernemingen, met de plaats van de statutaire zetel;
 - b) een verbod op het hebben van een vestiging in meer dan één lidstaat of op inschrijving in registers of bij beroepsorden of -verenigingen in meer dan één lidstaat;
 - c) beperkingen van de vrijheid van de dienstverrichter om tussen een hoofd- of

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 18 van 23

een nevenvestiging te kiezen, met name de verplichting dat de hoofdvestiging van de dienstverrichter zich op hun grondgebied moet bevinden;

d) de toepassing van economische criteria;

e) een verplichting tot het stellen van of deelnemen in een financiële waarborg of het afsluiten van een verzekering bij een op hun grondgebied gevestigde dienstverrichter of instelling. Dit belet overigens niet dat de lidstaten een verzekering of financiële garanties als zodanig wel kunnen en mogen verlangen, noch dat eisen inzake de deelname in een collectief waarborgfonds worden gesteld, bijvoorbeeld voor leden van een beroepsorde of -organisatie;

f) een verplichting al gedurende een bepaalde periode ingeschreven te staan in de registers die op hun grondgebied worden bijgehouden of de activiteit al gedurende bepaalde tijd op hun grondgebied te hebben uitgeoefend.

18. Naast de verboden eisen, geldt dat de lidstaten een aantal eisen moet onderzoeken (artikel 15 richtlijn). De onderstaande eisen mogen alleen worden gesteld als gemotiveerd kan worden waarom die eis non-discriminatoir, noodzakelijk en evenredig is. Indien de eis in de desbetreffende bepaling gerechtvaardigd kan worden volgens deze criteria, dan is deze aanvaardbaar, maar dient deze wel te worden genotificeerd bij de Europese Commissie.

De eisen die op die wijze moeten worden beoordeeld zijn, samengevat, de volgende:

a) kwantitatieve of territoriale beperkingen¹¹;

b) eisen die van de dienstverrichter verlangen dat hij een bepaalde rechtsvorm heeft;

c) eisen aangaande het aandeelhouderschap van een onderneming;

d) eisen die de toegang tot de betrokken dienstenactiviteit wegens de specifieke aard ervan voorbehouden aan bepaalde dienstverrichters;

e) een verbod om op het grondgebied van dezelfde staat meer dan één vestiging te hebben;

f) eisen die een minimum aantal werknemers bepalen;

¹¹ Met deze te onderzoeken eis bij vestiging wordt met name bedoeld op beperkingen op basis van de bevolkingsomvang of een geografische minimumafstand tussen de dienstverrichters;

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 19 van 23

g) vaste minimum- en/of maximumtarieven waaraan de dienstverrichter zich moet houden;

h) een verplichting voor de dienstverrichter om in combinatie met zijn dienst andere specifieke diensten te verrichten.

Selectieprocedure in relatie tot vrije verkeer van diensten

19. Voor de dienstverlener die *grensoverschrijdend* zijn diensten aanbiedt en uitvoert, bepaalt artikel 16 van de richtlijn, dat alleen eisen mogen worden opgenomen die (1) niet discrimineren tussen verschillende dienstverleners, (2) te rechtvaardigen zijn om redenen van openbare orde, openbare veiligheid, de volksgezondheid of de bescherming van het milieu en (3) noodzakelijk zijn om deze belangen te beschermen.
20. In het tweede lid van artikel 16 is een aantal eisen opgesomd, welke verboden zijn om te stellen aan *grensoverschrijdende dienstverleners*. Belangrijk in dit verband is dat er niet van een dienstverlener mag worden geëist dat deze een vestiging op het grondgebied van de lidstaat heeft.

Conclusie ten aanzien van selectieprocedure

21. Indien de gemeente het éénvergunningstelsel opneemt in een verordening, is het ondermeer om redenen van verbod op willekeur, de transparantie en openbaarheid, aan te raden om de selectieprocedure op te nemen in de verordening of vast te leggen in een aparte regeling, zoals een selectiedocument. Deze documenten mogen geen eisen bevatten die (1) verboden zijn op grond van de Dienstenrichtlijn of (2) niet te rechtvaardigen zijn op grond van de Dienstenrichtlijn.

Notificatie en melding

22. De notificatieverplichting komt er op neer dat een gemeente die (1) te onderzoeken eisen stelt, als bedoeld in artikel 15 van de richtlijn (zie nr. 18) of (2) eisen stelt, als bedoeld in artikel 16 van de richtlijn (zie nrs. 8 en 19), deze eisen moet melden (notificeren) bij de Europese Commissie. De Europese Commissie beoordeelt vervolgens de eisen, zonder de vaststelling en inwerkingtreding in eerste instantie te beletten, maar kan uiteindelijk wel maatregelen treffen, indien de eisen strijdig worden bevonden met het Europees recht.
23. Alle nieuwe, gewijzigde of ingetrokken regelgeving die rechtstreeks de toegang tot of de uitoefening van een dienstenactiviteit regelt moet worden gemeld bij het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie voor zover deze regelgeving niet al

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 20 van 23

wordt genotificeerd.¹²

Duur vergunning

24. De 'schaarse vergunning' wordt voor een 'passende beperkte duur' verleend en mag niet automatisch worden verlengd. Daarnaast bepaalt de richtlijn dat ook geen ander voordeel mag worden toegekend aan de organisator wiens vergunning zojuist is verlopen of aan personen die een bijzondere band met de organisator hebben. In de Dienstenrichtlijn is geen invulling gegeven aan het begrip 'passende duur' en hierover is tot op heden geen jurisprudentie gevormd.

Overige aspecten

25. Per 1 januari 2012 is de Lex silencio positivo van toepassing op een aanvraag om een vergunning, waarop de Dienstenrichtlijn van toepassing is, tenzij in wettelijk voorschrift (bijvoorbeeld een verordening) is bepaald dat deze niet van toepassing is. De Lex silencio positivo is een onderdeel van de Dienstenrichtlijn en houdt in dat een vergunning van rechtswege wordt verleend, indien het bestuursorgaan niet binnen de voorgeschreven termijn een beslissing op de aanvraag heeft genomen. Het is niet aannemelijk dat een bestuursorgaan de Lex silencio positivo wenst toe te passen op een éénvergunningstelsel. Uitzondering op de toepassing van de Lex silencio positivo zal uitdrukkelijk in de verordening moeten worden bepaald.
26. Artikel 13, vijfde lid, van de Dienstenrichtlijn verplicht het bestuursorgaan om zo spoedig mogelijk na ontvangst van de vergunningaanvraag een ontvangstbevestiging te sturen. In deze bevestiging moet de termijn worden genoemd waarbinnen de aanvraag wordt afgehandeld (in beginsel acht weken, of de termijn vermeld in de verordening), alsmede de beschikbare rechtsmiddelen.
27. De Dienstenrichtlijn vereist dat bepaalde informatie via een één-loket (in Nederland via het Dienstenloket) wordt ontsloten. Decentrale overheden zijn verplicht om zelf bepaalde informatie, zoals gehanteerde eisen of vergunningstelsels, langs elektronische weg toegankelijk te maken. Deze informatie wordt verzameld en via het Dienstenloket op één plek ontsloten.¹³

3.3 Model 2 in het licht van de Dienstenrichtlijn

28. In de vorige paragraaf zijn de belangrijkste aspecten van de Dienstenrichtlijn besproken. In deze paragraaf wordt op hoofdlijnen uiteengezet op welke wijze het

¹² Meer informatie en standaardformulieren zijn te vinden op www.europadecentraal.nl.

¹³ Zie artikelen 8 en 19 van de Dienstenwet.

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 21 van 23

reguleren van de warenmarkt door middel van een éénvergunningstelsel ingericht moet worden om in overeenstemming te zijn met de Dienstenrichtlijn.

Vergunningstelsel en selectiecriteria

29. Er mag geen discriminerende werking uitgaan van het stelsel. Dit betekent dat zowel Nederlandse als buitenlandse rechtspersonen een vergunning moeten aanvragen, alvorens zij een markt mogen organiseren. Buitenlandse rechtspersonen moeten ook net als hun Nederlandse concurrenten in staat worden gesteld om een vergunning aan te vragen.
30. Dat het organiseren van een markt wordt gekoppeld aan een vergunningstelsel, kan, in de zin van de Dienstenrichtlijn, worden gerechtvaardigd om diverse redenen van algemeen belang. Het is immers niet de bedoeling dat er ongestructureerd warenmarkten in gemeenten kunnen worden georganiseerd. Dit zou ten koste kunnen gaan van de openbare orde, veiligheid en het milieu.
31. Vervolgens dient te worden aangetoond dat het éénvergunningstelsel noodzakelijk is om dit belang (bijvoorbeeld het handhaven van de openbare orde) te dienen. Met andere woorden, er is geen minder ingrijpende manier om hetzelfde doel te bereiken. Gesteld kan worden dat het éénvergunningstelsel vooraf toetst of een rechtspersoon aan de verschillende eisen voldoet om een markt te organiseren, zodat de openbare orde niet in gevaar komt. Achteraf toetsen zou ondoelmatig zijn, omdat dit de openbare orde in gevaar kan brengen: eenmaal ingetreden negatieve gevolgen zijn wellicht moeilijk terug te draaien. Op deze wijze kan worden voldaan aan de criteria van noodzakelijkheid en evenredigheid.
32. Het vergunningstelsel wordt opgenomen in de marktverordening die wordt vastgesteld door de gemeenteraad. In deze marktverordening mogen alleen eisen worden opgenomen die (1) niet discrimineren tussen verschillende dienstverleners, (2) te rechtvaardigen zijn om redenen van openbare orde, openbare veiligheid, de volksgezondheid of de bescherming van het milieu en (3) noodzakelijk zijn om deze belangen te beschermen. Voor zover de vergunningvoorwaarden (zie nr. 9) zich slechts richten op een gevestigde of zich te vestigen dienstverlener (oftewel: een grensoverschrijdende wordt door deze voorwaarden niet beperkt) kunnen deze voorwaarden ook worden gerechtvaardigd door andere dwingende redenen van algemeen belang (zie nr. 7 en noot 10).
33. Let op de eisen aan een dienstverlener (gevestigd of te vestigen) die niet gesteld mogen worden in de verordening (zie nr. 17 en artikel 14 Dienstenrichtlijn).
34. Let op de eisen aan een dienstverlener (gevestigd of te vestigen) die, voordat zij worden opgenomen in de verordening, eerst getoetst moeten worden op discriminatie, noodzakelijkheid en evenredigheid (nr. 18, en artikel 15

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 22 van 23

Dienstenrichtlijn).

35. Wanneer er eisen zijn opgenomen als bedoeld in art. 15 en 16 Dienstenrichtlijn, dient te worden genotificeerd (zie nrs. 22 en 23).
36. Samenvattend kan worden gesteld dat het invoeren van het éénvergunningstelsel in beginsel niet strijdig is met de Dienstenrichtlijn, mits rechtspersonen uit alle lidstaten gelijkelijk toegang hebben tot het verkrijgen van een vergunning. Echter, ook de selectiecriteria en de beoordeling van de aanvragen moeten aan alle criteria voldoen. In paragraaf 3.4 is een checklist opgenomen.

Duur vergunning

37. In de Dienstenrichtlijn is ten aanzien van de schaarse vergunning geen invulling gegeven aan het begrip 'passende beperkte duur' en hierover is tot op heden geen jurisprudentie gevormd. Het is aan het college om hier een keuze in te maken. In de context van de Dienstenrichtlijn past het ons inziens niet om een vergunning voor een relatief lange duur te verstrekken aan één vergunninghouder. Het is immers de bedoeling dat de Dienstenrichtlijn een open dienstenmarkt bewerkstelligt, waarop alle dienstverleners de mogelijkheid hebben hun product aan te bieden. Een lange vergunningsduur bij een schaarse vergunning betekent dat andere dienstverleners relatief lang geen kans hebben toegang te verkrijgen tot de markt.

3.4 Aanvullende checklist model 2

De onderstaande checklist is aanvullend op checklist 1 (paragraaf 2.4) en is specifiek toegesneden op model 2.

38. Bij het opnemen van het éénvergunningstelsel in een marktverordening (en een eventueel hierop gebaseerd selectiedocument), moet er rekening gehouden worden met het bepaalde uit de Dienstenrichtlijn. Het is van belang dat de gemeente bij het opstellen van deze regelgeving zichzelf de volgende vragen stelt:

Inleidend

- a. Indien geen Lex silencio positivo: is de uitsluiting van de Lex silencio positivo opgenomen in de verordening? (nr. 25)
- b. Is er een beslistermijn opgenomen in de verordening? Zo niet, dan in beginsel acht weken. (nr. 26)
- c. Bevat de ontvangstbevestiging de beslistermijn en de rechtsmiddelen? (nr. 26)

Selectieprocedure

- d. Hoe vindt de selectieprocedure plaats? (nrs. 13-21)

DATUM 17 oktober 2011

PAGINA 23 van 23

- e. Hoe wordt de selectieprocedure bekend gemaakt? (nr. 13)
- f. Hoe worden de aanvragen beoordeeld? (nrs. 14 - 21)

Beoordeling aanvraag - Vrijheid van vestiging

- g. Aan welke voorwaarden moeten gegadigden voldoen om in aanmerking te komen voor een vergunning? (nrs.15-20)
- h. Zijn er geen voorwaarden waar gegadigden aan moeten voldoen, die overeenkomen met de opsomming van verboden eisen in artikel 14 van de Dienstenrichtlijn? (nr. 17)
- i. Zijn er voorwaarden waar gegadigden aan moeten voldoen, die overeenkomen met de opsomming van te onderzoeken eisen in artikel 15 van de Dienstenrichtlijn? (nr. 18)
- j. Voldoen de onder i. genoemde voorwaarden aan de criteria die de Dienstenrichtlijn hier aan stelt (niet discriminerend, noodzakelijk en evenredig)? (nr. 18)
- k. Zijn de onder i. genoemde voorwaarden genotificeerd bij de Europese Commissie? (nr. 22)
- l. Bevat de verordening waarborgen die voorkomen dat het bestuursorgaan de aanvragen op een willekeurige manier beoordeelt? (nr. 16)

Beoordeling aanvraag - Vrij verkeer van diensten

- m. Worden er eisen in de zin van artikel 16 van de richtlijn gesteld aan de grensoverschrijdende dienstverlener? (nr. 19)
- n. Voldoen de onder m. genoemde eisen aan de criteria die de Dienstenrichtlijn hier aan stelt? (nr. 19)
- o. Zijn de onder m. genoemde eisen genotificeerd bij de Europese Commissie? (nr. 22)
- p. Worden er geen eisen gesteld, die overeenkomen met de verboden eisen in artikel 16, tweede lid, van de Dienstenrichtlijn? (nr. 20)

Vergunningsduur

- q. Voor welke (bepaalde) duur wordt de vergunning verleend? (nrs. 24 en 37)